

PALAU DELS REIS DE MALLORCA A PERPINYÀ

PER

CARME DOMÍNGUEZ
JOAN VILA-GRAU
ANTONI VILA I DELCLÒS

INTRODUCCIÓ I DOCUMENTACIÓ

per Carme Domínguez

Semblava obligat dedicar un apartat dins d'aquest recull documental de les vidrieres medievals d'edificis civils al Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà. A més de l'interès que ofereix aquest edifici per les notícies publicades sobre l'existència de vidrieres des de l'inici de la seva construcció, sobretot perquè parlem de l'únic edifici civil del qual queden vestigis materials. Tot i que, com podrem comprovar en el catàleg, es tracta de restes molt fragmentades i de les quals s'ignora la seva exacta procedència, el seu interès és significatiu per la temàtica que suggereixen i perquè alguns d'aquests fragments podrien correspondre a vidrieres de final del segle XIII. Malauradament, el recull documental que mostrem a continuació no aporta informació precisa sobre les restes. Hem de tenir en compte que la documentació és molt minsa des de l'inici de la construcció del Palau fins a la primera meitat del segle XIV. Tot i això, les notícies que s'han tret a la llum posen de manifest l'extraordinària importància que tingueren les vidrieres en el conjunt decoratiu d'aquest edifici.

Les notícies recollides per la bibliografia ens remetent bàsicament a les referències documentals publicades per Vidal (1885), Alart i Brutails (1886), Coroleu (1889), Masnou (1914) i Madurell (1949). Diversos autors, posteriorment, entre els quals cal destacar Durliat, han recollit i ampliat aquestes referències. Per al treball arqueològic ens ha estat de gran ajuda poder comptar amb l'estudi previ de la darrera restauració general efectuada a les capelles del Palau, dirigida per l'arquitecte Olivier Weets (2005).¹

Pel que fa als arxius on es conserva documentació sobre el Palau Reial de Perpinyà, hem de parlar dels Archives Départementales des Pyrénées Orientales i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Agraïm sincerament les facilitats ofertes en tots dos arxius, i especialment donem les gràcies a l'arxiver perpinyanès Sergi Roca per l'interès mostrat i per fer-nos més àgil la nostra recerca. Aquestes fonts, com ja hem assenyalat, són escasses i tret de dos volums específics sobre el Palau conservats a l'ACA dels períodes 1346-1347 i 1367-1371, les notícies es troben disperses en diferents registres de cancelleria i protocols notariais.

L'edificació del Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà neix del desig del futur rei Jaume II de disposar d'una residència permanent a Perpinyà després que el testament del seu pare li assignés el comtat del Rosselló. Així, sembla que la primera fase constructiva s'inicià cap a l'any 1270 impulsada pel mateix rei Jaume I i es perllongà fins al 1285, quan, amb motiu del conflicte francoaragonès, restà aturada almenys durant deu anys. Durant aquesta primera fase va dirigir les obres el mestre d'obres local Ramon Pau. Cap a final de segle es podrien haver reprès les millores d'aquest castell palau² sota la direcció del també perpinyanès Ponç Descoll, a qui se li podrien atribuir la resolució de l'obra de la capella inferior i la construcció de la capella superior.³ Però l'impuls decisiu de les obres del Palau va tenir lloc arran de la intervenció al Rosselló de Pere el Cerimoniós, l'any 1344. Des d'aquest moment i fins a l'any 1463, moment de l'ocupació francesa del comtat, veiem, malgrat les dificultats per a la seva conservació, un desig ininterromput de millora en les seves instal·lacions com a residència reial. A partir d'aquesta darrera data, l'interès que pren l'edificació és bàsicament militar⁴ i deixen de produir-se notícies que puguin ser rellevants per al nostre estudi.

La concepció d'aquest palau reial respongué a una nova manera d'entendre un conjunt d'aquestes característiques. De planta quadrada, fou projectat amb vuit torres quadrangulars situades als extrems i al bell mig de cada costat. Fins al 1285 sembla que només s'havia construït la planta baixa, on es troba la capella de la Santa Creu. A sobre, s'hi construï la capella de Santa Magdalena, que restà inacabada almenys fins als primers anys del segle XIV.⁵

1. El nostre sincer agraïment a l'Icomos i al doctor Olivier Poisson, que ens posà en contacte amb el Conseil Général des Pyrénées Orientales per tal d'obtenir l'estudi esmentat i per facilitar-nos l'accés al Palau.

2. Tot i que hem optat per la denominació de *palau*, hem de tenir en compte que als documents l'edifici ens apareix pràcticament sempre citat com a *castell*. Ja d'antuvi va ser concebut partint de la necessitat de conciliar el propòsit de fortalesa militar amb el de residència reial.

3. Segons Alexandre CIRICI, *L'art gòtic català: L'arquitectura als segles XIII i XIV*, Barcelona, Edicions 62, 1974, Ponç Descoll va ser monjo cistercenc de La Real de Perpinyà, però cal tenir en compte que aquesta església, que va ser parròquia del Palau, fou fundada a iniciativa dels còsols de Perpinyà l'any 1301 i que no va ser canònica agustiniana fins a l'any 1338.

4. El castell palau fou ocupat pels militars fins a l'any 1941, moment en què començaren les tasques de restauració. No fou cedit definitivament a l'Estat francès fins a l'any 1958.

5. L'advocació d'ambdues capelles ha estat sovint intercanviada. Llevat de Pierre VIDAL, «La Citadelle de Perpignan et l'ancien Château des Rois de Majorque», a *Les monuments historiques du Roussillon*, Perpinyà, Imprimerie Barrière & Cie., 1911, i Olivier WEETS, *Étude préalable à la restauration générale des chapelles du Palais des Rois de Majorque*, Perpinyà, Ministère de la Culture et de la Communication, Direction Regionale des Affaires Culturelles, Pyrénées Orientales, 2005, que les situen tal com hem indicat en aquest estudi, apareixen citades a l'inrevés. La representació del «noli me tanger» en una de les claus de volta de la capella alta és prou indicativa de l'advocació de santa Magdalena, tot i que a través de la documentació no es concreti la situació de les capelles en relació amb la seva advocació. Vegeu també la nota 12 de la pàgina 149 d'aquest volum.

Aquest model de capelles superposades, tan imitat probablement per l'extraordinari ressò que tingué la Sainte Chapelle de París —tot i que no en fou aquesta capella l'origen—, el veurem posteriorment en altres edificis de la Corona. De fet, el Palau Reial de Perpinyà es convertí en punt de referència del llenguatge arquitectònic francès, llenguatge que s'estendrà posteriorment cap al sud i les Illes.⁶ Però si bé a les capelles s'observa un estil gòtic més propi de la França del nord, a la resta de les construccions veiem un estil arquitectònic purament mediterrani.

La capella baixa presenta una coberta en creueria amb les originals trompes d'angle per adaptar-se a l'estructura quadrada de la torre. La pintura que les decora imita la vidriera d'una rosassa. En els amples murs s'obren finestres baixes i al centre de cada costat, un rosetó. A la capçalera poligonal, el finestral central és flanquejat per dues falses finestres decorades amb pintures que imiten les vidrieres, pintures que han estat restaurades seguint el disseny original gràcies a la conservació de part de la seva superfície.⁷ Les vidrieres que omplen avui dia els finestrals i els rosetons de la capella van ser realitzades l'any 1967 pel mestre vidrier Max Ingrand seguint també aquest model. Per a aquesta tasca es va disposar, a més de les restes pictòriques de les falses finestres, d'alguns dels fragments de vidre trobats que coincideixen en el seu disseny. Així, doncs, ens trobaríem davant d'uns vitralls del segle passat que reproduïen el color i la composició de les vidrieres originals.⁸ Aquestes finestres haurien reproduït un model proper al que trobem a la vidriera NSIV del monestir de Santes Creus o a alguna de les vidrieres de l'abadia també cistercenca de Heiligenkreuz, a Àustria, amb una decoració vegetal en grisalla (pàmpols, fulles d'acant i flors de lis) i dibuixos ondulants a base de cintes de diversos colors, decoració emmarcada per sanefes de motius geomètrics.⁹

La capella alta disposa de finestrals més alts que neixen on arrenquen els arcs i d'un rosetó amb mainells a la façana. També al segon tram d'aquesta capella els finestrals són cegats i disposen de la mateixa decoració pintada que els finestrals de la capella baixa. No així els falsos finestrals que flanquegen la vidriera central del presbiteri, on curiosament no han quedat restes de decoració pictòrica.¹⁰ Les trompes dels angles també disposen de la decoració pictòrica a manera de rosassa vidriada. La restauració de les falses pintures i la col·locació de les noves vidrieres es va realitzar entre els anys 1947 i 1955, tasca que comportà seriosos problemes per la important destrucció soferta. Quant a les vidrieres dels finestrals i del rosetó, però, la decoració no respongué als mateixos criteris emprats per a les superfícies vidriades de la capella baixa. La decoració vegetal, tot i inspirar-se en les falses pintures, podríem catalogar-la de nova creació, obra també del vidrier parisenc Max Ingrand.¹¹ Sembla que va ser en aquesta capella on es van trobar l'any 1949, darrere dels falsos envans que obstruïen les obertures, les restes de vidre antic que coincideixen amb el tipus de decoració d'elements vegetals de les pintures de vidrieres aparents.¹² De les restes publicades en el catàleg d'aquest mateix volum, tan sols ens aventurarem a assenyalar com a coincidents les referències amb els núm. 122560, 122561 i 122562, que reproduïen un mateix motiu vegetal, tot i que algunes de les peces de color blau o vermell podrien també coincidir-hi (122532, 122754 i 122581).¹³

De factura diferent són altres dels fragments de vidre trobats per l'arquitecte Alfred Joffre: un cap de Crist o un cap d'ocell, per exemple, i altres elements figuratius, fragments que podrien pertànyer a la vidriera del finestral central de la capella superior.¹⁴ Aquestes restes, junt amb d'altres no catalogades, denoten un clar estil amb predo-

6. Interessants resulten les similituds, tant estructurals com decoratives i de temàtica (idèntica aquesta última a la representada als culsdellàntia de la capella alta, per exemple), amb la capella de la Trinitat de la catedral de Palma de Mallorca i la capella de Santa Anna del Palau de l'Almudaina.

7. Vegeu en aquest mateix volum l'apartat dedicat a les vidrieres aparents del Palau de Perpinyà.

8. Per a les feines de restauració, vegeu Sylvain STYM-POPPEL, «La chapelle double du Palais des Rois de Majorque à Perpignan», *Les Monuments Historiques de la France* (París), núm. 2 (abril-juny 1969), i Weets (2005).

9. CVMA Catalunya, 3, p. 15, 70 i 99-101. Altres exemples d'aquest model tan repetit a vidrieres franceses i alemanyes del darrer quart del segle XIII els podem veure també a vidrieres d'Auxerre o de Châlons-sur-Marne (ambdues c. 1230/1240), en un pany de vidriera que podria procedir de Koblenz (c. 1260) o en una vidriera provinent de l'església de Santa Caterina d'Oppenheim (final del segle XIII). Vegeu *Himmelslicht: Europäische Glasmalerei im Jahrhundert des Kölner Dombaues (1248-1349)*, Köln, Schnütgen i Museum der Stadt Köln, 1998, coll. «Corpus Vitrearum Deutschland», p. 132 i 209.

10. El fet que part dels finestrals de la façana oriental es fessin cegats respongué al caràcter defensiu del mur de la torre. Les finestres centrals d'ambdues capelles, tot i disposar de vidrieres, van ser protegides per espitlleres, per la qual cosa la llum que reben des de l'exterior és més intensa a la llanceta central que no pas a les laterals.

11. Les vidrieres d'ambdues capelles van ser restaurades l'any 1992. La intervenció general dirigida per Olivier Weets a les capelles l'any 2005 afectà només una revisió de les superfícies vidriades i la instal·lació de xarxes metàl·liques i altres elements de protecció.

12. No s'ha pogut precisar el lloc exacte de la troballa dels fragments de vidre. Fins i tot resulta estrany, atesa la diferent naturalesa de les restes, que provinquin en la seva totalitat d'un mateix indret. A més, la ja esmentada confusió quant a l'advocació de les capelles aporta encara més confusió i fa difícil la lectura dels fets.

13. Ens consta, pel fet d'haver-les pogut veure personalment en un expositor del mateix Palau l'any 2002, que es trobaren altres fragments relacionats amb el tema reproduït en les pintures de les falses vidrieres. En concret, es conserven vidres amb la representació de flors de lis senceres, pàmpols i altres motius vegetals. També d'altres que reproduïen les sanefes formades per petites boles. Confiem que les restes puguin ser reunides en un futur proper per a un estudi més acurat.

14. El fet que als finestrals cegats de l'absis no hi hagi vestigis de pintura podria indicar que la vidriera del finestral central fos historiada i no pas decorativa com les altres. Una representació plausible atesa l'advocació de la capella fóra el «noli me tangere», que trobem en una de les claus de volta d'aquesta capella superior, escena que probablement podria veure's acompanyada d'altres escenes de la vida de Crist o de la Verge. Vila-Grau apunta en el catàleg la

mini de la línia, molt naturalista, i on predominen els colors verd, blau i vermell. Com ja va apuntar Ainaud, es podria parlar d'una mostra molt pura de l'estil gòtic lineal que només podria posar-se en relació, pel que fa a Catalunya, amb l'estil del vitrall central del presbiteri de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries.¹⁵ De fet, la fidelitat a la importació dels models francesos fou la tònica de la pintura rossellonesa de l'últim terç del segle XIII.¹⁶ Sí és significatiu, com apunta Foy (1989), que aquestes restes estiguin lluny de l'estil de les restes de vidre provençal que han pogut ser estudiades. Podrien, en canvi, estar més a prop de l'estil naturalista dels fragments trobats a les abadies de Psalmodi (principi del segle XIV) i Sant Fèlix de Montceau (final del segle XIII), al Llenguadoc.¹⁷

Com ja hem avançat, res no hem pogut aclarir en la documentació sobre l'autoria de les vidrieres de les capelles, vidrieres que creiem que eren ja col·locades a principi del segle XIV. La primera referència documental data de l'any 1347, quan es fa de nou una porta llevadissa per a una de les vidrieres (reg. 2). L'anotació no indica a quina de les dues capelles es treballava,¹⁸ però sí sabem que s'encarregà la feina al pintor Baró i que l'ajudà en aquesta tasca el seu germà. Madurell (1949) apunta que es tracta probablement de Pere Baró, el primer d'aquesta important nissaga de pintors rossellonesos, però com a tal no apareix citat fins a l'any 1364, per la qual cosa és més probable que el Baró citat el 1347 sigui el seu pare o un altre familiar directe.¹⁹ La notícia següent ens parla, concretament, de la capella de la Santa Creu i data de l'any 1402, quan el pintor Joan Baró²⁰ treballava en les vidrieres situades «a mà esquerra» emprant vidre, plom i estany (reg. 6). Per la quantitat cobrada, entorn dels 24 sous, creiem que es tracta, sens dubte, d'una reparació.

Però les notícies sobre col·locació de vidrieres al Palau no es refereixen únicament a aquestes dues capelles. L'any 1346, un cop acabat el període mallorquí, les obres de reforma i ampliació, dirigides per Guillem Amarell, s'intensificaren.²¹ Als dos costats de la torre de les capelles i al primer pis s'ordenaven les estances del rei, al nord, i de la reina, al sud. Del mateix any 1346 data una sèrie de pagaments sobre la substitució de les vidrieres per encerats a les finestres de la Cambra dels Timbres, estança principal del rei que limitava amb la torre nord-est i que se suposa decorada amb timbres heràldics. Eren les insígnies reials allò que es representava a les vidrieres d'aquesta cambra? O potser s'hi representaven els escuts d'armes i els timbres eren pintats o esculpits sobre les finestres? Ambdues hipòtesis semblarien plausibles, ja que l'heràldica és un dels temes més escaients per a la decoració de les finestres d'una estança d'aquestes característiques. En el primer dels pagaments (reg. 1) es posa de manifest que les finestres disposaven de vidrieres i que les tragueren per tal de posar-hi teles encerades.²² Potser caldria trobar el perquè d'aquesta acció, si més no peculiar, en un probable deteriorament de les vidrieres i en la intenció de fer-les reparar o restituir. Però el cert és que anys després, el 1373, apareixen relacionats en un inventari del Palau (reg. 4) vuit panys de vidrieres provinents d'aquesta cambra desats en una estança damunt del magatzem. Com veurem a continuació, aquestes peces de vidre podrien haver estat aprofitades, poc després, per a la reparació de les vidrieres del Paradís, però el rei adverteix, expressament, que no les utilitzin amb aquesta finalitat. A més, el document del 1377 (reg. 5) ens revela que les vidrieres de la Cambra dels Timbres i de la Cambra de la Cort de Roma havien de ser

possibilitat de restes relacionades amb la passió; altres peces (1225523, 1225524, 1225526 i 1225527) podrien formar part de les ales d'un àngel de l'anunciació. Ambdues escenes formen part del repertori temàtic del gòtic europeu de final del segle XIII. El fet que als finestral cegats de l'absis no hi hagi vestigis de pintura podria indicar la col·locació d'una vidriera historiada al finestral central.

15. CVMA Catalunya, 2, p. 26.

16. Vegeu Marcel DURLIAT, *Arts anciens du Roussillon*, Perpinyà, Conseil Général des Pyrénées Orientales, 1954, p. 46. És interessant l'observació que fa Durliat sobre l'estil de la pintura al Rosselló durant aquest període del reialme mallorquí, marcat per la influència de l'art francès de la vidriera i importat mitjançant la miniatura: figures amb contorns accentuats i colors intensos on dominen el blau i el vermell.

17. Danièle Foy, *Le verre médiéval et son artisanat en France méditerranéenne*, París, Centre National de la Recherche Scientifique, 1989, p. 314-354, fa una interessant anàlisi dels fragments de vidre medievals trobats al Rosselló i al Llenguadoc. Malauradament no va poder estudiar directament els fragments del Palau de Perpinyà i per això no s'aventura a identificar-los amb els fragments llenguadocians.

18. Marcel DURLIAT, *L'art en el Regne de Mallorca*, Palma, Moll, 1964, col·l. «Els Treballs i els Dies», núm. 1, p. 168, creu que es tracta de la capella superior. Potser perquè el fet de referir-se a la «capella del Castel» ens indiqui que fóra la més important, és a dir, la capella de Santa Magdalena. De fet, pel que hem pogut resseguir en la documentació, creiem que ambdues capelles eren considerades en el seu conjunt com una sola capella, la capella del Castell. Quan es fa esment de l'advocació sovint es fa en relació amb l'altar, com veiem a l'encàrrec del retaule a Ferrer Bassa per part de Pere el Cerimoniós l'any 1345: «Manam vos espressament que la primera obra que façats sia lo reatule de la capella del Castell nostre de Perpenyà, ço és de l'Altar de Santa Creu» (ACA, Cancelleria, reg. 1059, f. 191v).

19. Vegeu en aquest mateix volum l'apartat dedicat als mestres de vidrieres. No hi ha cap notícia que relacioni Pere Baró I amb l'ofici de mestre de vidrieres, tot i que a l'inventari del seu taller s'esmentin eines i altre material per obrar vitralls. A més, tampoc no tenim constància de l'existència d'un germà d'aquest pintor treballant amb ell. L'anotació d'un pintor anomenat Petrus Barrauii (Baró?), l'any 1354, però, avançaria en deu anys la notícia més antiga sobre els Baró pintors. Vegeu Vidal (1885, p. 190-207) i Durliat (1954, p. 72).

20. Segon fill de Pere Baró I i germà de Pere Baró II. A ell mateix (o al seu fill, també anomenat Joan) s'atribueix l'autoria de les vidrieres de la catedral d'Elna el 1448. Vegeu Pierre VIDAL, «Recherches relatives à l'histoire des beaux-arts et des belles-lettres en Roussillon depuis le xie siècle jusqu'au xvie», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (Perpinyà), vol. xxvii (1885), p. 211, i Durliat (1954, p. 86).

21. Pere el Cerimoniós confirma el seu nomenament com a mestre de les obres del Palau el 15 de maig de 1346 (ACA, Cancelleria, reg. 955, f. 55v i 56). Vegeu Amada LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón* (Saragossa), vol. v (1952), doc. 15.

22. Sembla que, almenys, eren quatre les finestres d'aquesta cambra. Vegeu reg. 5.

canviades. La intenció d'encarregar noves vidrieres per a la Cambra dels Timbres sembla, doncs, la hipòtesi més versemblant, més si tenim en compte que es feia necessari un canvi en l'heràldica.²³ La incògnita rau en si l'encàrrec, o la col·locació de les suposades noves vidrieres, es va arribar mai a produir. Una nova notícia sobre la col·locació de teles encerades en aquesta cambra data de l'any 1396, poc abans de la mort del rei Joan I.²⁴

Una altra de les estances que es reforma per iniciativa de Pere el Cerimoniós és l'anomenada *del Paradís*, situada per sobre de la primera planta, i a la qual s'accedia per un passadís exterior des de les torres.²⁵ Així, veiem que, l'any 1347, el mateix pintor Baró que havia treballat per a una vidriera de la capella s'encarregà de reparar tres panys de les vidrieres d'aquesta estança (reg. 3). Ens trobem de nou davant d'una reparació relacionada amb la substitució de l'heràldica? Potser sí. Trenta anys més tard, el 1377, és el mateix rei qui escriu una carta al procurador del comtat exigint la ràpida reparació de les vidrieres del Paradís del rei (i —sembla— també de les finestres del Paradís o estances de la reina), ja que el seu mal estat provocava l'entrada d'aigua a les cambres i el deteriorament de les pintures del sostre del Paradís del rei (reg. 5).²⁶ Es tracta probablement del document més interessant per la informació que proporciona quant a les vidrieres del Palau. Com ja hem comentat, la reparació no podia fer-se utilitzant els panys de vidre que havien de canviar-se a la Cambra dels Timbres i a la Cambra de la Cort de Roma, de la qual desconeixem la ubicació però suposem propera a la primera. L'advertiment ve relacionat amb el fet que és el castellà qui ha de fer-se càrrec econòmicament d'aquesta reparació, ja que el monarca el fa responsable del deteriorament sofert en aquestes estances. Sembla del tot lògic que aquestes peces de vidre fossin, en part, les mateixes que apareixen a l'inventari del 1373 on, a més, es parla d'altres peces de vidre més petites provinents de diverses finestres del Palau i es relaciona l'existència de dues caixes de vidres per fer vidrieres.

La darrera referència pel que fa a la col·locació de vidrieres la tenim l'any 1406, quan es paga al pintor perpinyanès Francesc Ferrer, habitual col·laborador de Pere Baró I, 3 lliures per posar un pany de vidre pintat amb una sanefa a una de les vidrieres del Palau (reg. 7). Ignorem si la realització d'aquesta vidriera decorativa pertany al mateix pintor, ja que és l'única referència relacionada amb una obra en vidre que tenim de Francesc Ferrer.²⁷ En altres estances del Palau només tenim constància de la col·locació de teles encerades: Cambra de la Reina (1347, 1396 i 1405)²⁸ i Cambra Blanca (1347).²⁹

Per l'escassa documentació que es conserva sobre les obres d'aquest palau, creiem que els documents que presentem són prou significatius per afirmar que la decoració amb vidrieres al Palau de Perpinyà fou important ja des dels seus inicis i una constant al llarg del segle XIV i principi del segle XV. La important tradició de la indústria del vidre al Rosselló des de final del segle XIII,³⁰ amb forns de vidre a Palau de Vidre, a Vallbona i probablement a Elna, i el fet que els principals pintors locals exercissin també la factura de vidrieres contribuï, sens dubte, junt amb el gust dels reis per aquest tipus de decoració, al fet que les vidrieres tinguessin un lloc destacat en el Palau Reial de Perpinyà. És precisament aquesta apreciació dels monarques de l'època per la vidriera entesa com a obra d'art en si mateixa la que influirà de manera significativa en l'evolució i èxit d'aquest art durant tot el període gòtic i renaixentista.³¹

23. A banda de la reincorporació a la Corona d'Aragó del Regne de Mallorca, Pere III modificà l'any 1344 la seva divisa personal fixant en quatre el nombre de pals de l'escut i timbrant-lo amb coronell o cimera amb la representació d'una vibra. Entre les restes de vidre catalogades en aquest mateix volum trobem un petit escut amb les quatre barres.

24. APO, 1B160, f. 58v i 59: 15-VII-1396 i 20-VII-1396.

25. «Ítem, pagam an Berenguer Desquer que obra de guixs alt a la tarrada del Paradís dins lo Castel» (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, f. 119r: 28-IV-1347). La situació exacta de l'estança o estances del Paradís no s'ha pogut precisar amb les dades que aporten els documents escrits, però sabem que la seva construcció data del moment en què Pere el Cerimoniós decideix la reforma de l'ala meridional (Sala de Mallorca) i les estances de l'ala occidental (Cambra Blanca). Per les diferents al·lusions al fet que es tracta d'espais alts, ben il·luminats i als quals s'accedia a través dels passos de la teulada, ens inclinem per ubicar aquestes estances orientades al sud (almenys una d'elles a l'angle sud-oest, l'altra probablement per sobre de les estances de la reina), al nivell d'un segon pis. Sabem també per la documentació que les estances donaven al pati central. El 1391 serà Joan I qui manarà la construcció d'un «parais» al Palau Reial Menor de Barcelona, «en cert loch per nos ordonat» (ACA, Cancelleria, reg. núm. 1959, f. 160v). Vegeu J. COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona, Impremta La Renaixensa, 1889. Podríem estar així davant de l'al·lusió a un espai de retir, confortable i ple de pau. Seria, doncs, una altra accepció del mot *paradis*, emprat en altres ocasions per denominar l'espai obert davant dels temples, espai d'arribada o culminació del viatge en el cas dels temples de pelegrinatge, per exemple.

26. Per la seva situació, aquestes estances devien patir un important desgast; d'aquí ve la urgència de la seva reparació. Pel que fa a la decoració pictòrica, l'any 1356 el rei escrivia al tresorer reial i al racional demanant-los pintors de Barcelona per a «les pintures de diverses històries» amb què volia decorar el Paradís del castell de Perpinyà (ACA, Cancelleria, reg. núm. 1155, f. 16v).

27. Vegeu l'entrada «Ferrer, Francesc» a l'apartat dedicat en aquest mateix volum als mestres de vidrieres.

28. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, f. 169v i 170r (1347); APO, 1B160, f. 59 (1396) i APO, 1B180, f. 12v (1405).

29. S'entela de nou la finestra alta situada a l'extrem de la cambra (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, f. 180v i 181r).

30. Vegeu Bernard ALART, «L'ancienne industrie de la verrerie en Roussillon», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (Perpinyà), vol. XX (1873).

31. Vegeu Carme DOMÍNGUEZ, «La vidriera als edificis civils de Catalunya dels segles XIV-XVI», a *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Barcelona-Sitges, 30 de juny - 2 de juliol de 2000*, Barcelona, Fundació del Centre del Vidre de Barcelona, 2001, col·l. «Monografies», núm. 1.

RECALL DOCUMENTAL

(Reg. 1) 24 d'octubre de 1346. Es treuen les vidrieres, per col·locar encerats, a la Cambra dels Timbres.

Ítem, pagam an Ramon Armengau et al massip de mestre Berenguer Oltraclants que comensaren a fer les barres de les finestres de la Cambra del senyor rey dels Timbres, les quals volen entelar de drap enserat e livar los veyrials, a for de XX diners. Valen..... ll. III s. IIII.

[...]

(ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, 1346-1347, f. 79r.)

(Reg. 2) 10 de gener de 1347. El pintor Baró cobra per una porta llevadissa que fa a la vidriera de la capella del Castell. L'ajuda en les feines el seu germà.³²

Ítem, pagam an Baró, pintor, per I porta livadissa que fe de nou del veyrial de la capela del Castel, hon mes V jornals de si e II de son frase,³³ e II sous que costa estayn. Monta, per tot, posada a son punt.....ll. XII s.

[...]

(ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, 1346-1347, f. 100r.)

(Reg. 3) 28 d'abril de 1347. El pintor Baró repara tres panys de les vidrieres del Paradís.³⁴

Ítem, pagam an Baró, pintor, per III pans de les finestres dels veyrials del Paradís, los quals torna de nou. Comtam II sous per estayn e carbó, e jornals VI sous. Són per tot..... ll. VIII s.

(ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, 1346-1347, f. 119r.)

(Reg. 4) 26 d'abril de 1373. Inventari del castell de Perpinyà on es relacionen, desats en una estança damunt del magatzem, vuit panys grans de vidre provi-

nents de les vidrieres de la Cambra dels Timbres i altres panys menors provinents de diverses finestres del Palau, així com dues caixes de vidres per fer vidrieres.³⁵

Dimarts a XXVI dies d'abril l'any MCCCLXXIII, lo dit Ermengau Martí procurador reyal, comença de rebre l'inventari de G. Amarell, de la villa de Perpinyà, obrer del Castell de la dita villa, de les armes e arneses e vitualles que són en lo dit Castell, segons que per menut devall és contengut.

[...]

Ítem, a la casa demont del metzem davant lo dit portal foren atrobades les armes e arnes qui-s segueix.

[...]

Ítem, pans grans de veyrial qui han servit a les finestres de la Cambra dels Timbres..... VIII.

Ítem, peces de veyrials de forme manor qui eren de les finestres del dit Castell de diverses lochs..... XXVIII.

[...]

Ítem, caxes de veyre per fer veyrials.....II.

[...]

(APO, 1B162, f. 65-67v.)

(Reg. 5) 12 de març de 1377. El rei Pere el Cerimoniós mana la urgent reparació de les vidrieres de l'estança anomenada Paradís amb càrrec als béns del castellà i amb l'advertiment que no s'utilitzin per a aquesta reparació els panys de vidre provinents de les vidrieres de la Cambra de la Cort de Roma i de la Cambra dels Timbres.³⁶

[...]

Lo Rey.

Significam vos que havem entès que les vedrieres dels Pareys del nostre Castell de Perpenyà són totes destrouides e guastades, e semblantment lo Pareys de l'hostal de la Reyna per semblant perdut e guastat, e que-s plou tot lo Pareys et totes les pintures que-n van de la cuberta; e meravellam nos de vos qui tot dia nos escrivits que-l dit Castell està en son punt, e que ço de que nos havem haver plaer e delit sia destrouit e guastat, podets pensar nos si-n havem haut desplaer. E car d'açò han ésser en colpa lo castellà qui té lo dit

32. Document citat per Durliat (1964, p. 168) i Josep Maria MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà: su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras (I)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* (Barcelona), vol. VII (1949), p. 99. Madurell diu que es tracta de Pere Baró.

33. Per frase.

34. Document citat i transcrit parcialment per Durliat (1964, p. 177) i Madurell (1949, p. 99). També Madurell, en aquest cas, apunta el fet que es tracta de Pere Baró.

35. Document citat i transcrit per Paul MASNOU, «Inventaire du Château-Royal de Perpignan (1373-1376)», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (Perpinyà), vol. LIV (1914), p. 617-625.

36. Document transcrit anteriorment per Coroleu (1889, p. 28-29). Hem d'advertir que Coroleu transcriví: «[...] E guardats vos quels reparaments dels vidrals que farà fer lo castellà ne sien fets de .VIII panys de vidrieres [...]». Durliat (1964, p. 177), que transcriu parcialment el document, ho fa per referència de Coroleu i no esmenta aquest fragment.

Castell e lo obrer qui ho ha a fer reperar, per ço us deim e manam que façats tornar al primer estament les vedrieres e les portes dels portals e de les finestres qui fan a reperar, e ço que costarà que-s pach dels béns del dit castellà, car ell n'és en colpa. E açò no mudats, car si ho fets, volem que sapiats que de continent vos suspendrem de l'ofici. E res no menys volem que dels béns de l'obrer del qual és colpa com se plou, lo dit hostel et Pareys façats de present reperar ço que hi ha a fer. E en açò us manam que no siats negligents ne pererós, car certificam vos que nos vos dariem a conèixer que-n seguirem ço que damunt és contengut. E guardats vos que-ls reparaments dels vidrals que farà fer lo castellà no sien fets de VIII panys de vidrieres, que deuen ésser estriades de VIII portes de dues finestres que són en la Cambra de Cort de Roma, e, semblantment, de XVI panys, que deuen ésser estriats, que són de VIII portes de VIII finestres de la Cambra dels Timbres. E apercebets ne lo obrer que non donen vena al castellà ne a altra ans los dits panys veiats vos ab ull et certificats nos en, per ço que com nos hi anem no y fallega res. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XII dies de març de l'any MCCCCLXXVII. Rex Petrus.

Dirigitur Berengario de Magerola, procuratori Rossilionis et Ceritania.

[...]

(ACA, Cancelleria, reg. 1260, f. 44.)

(Reg. 6) 29 de desembre de 1402.³⁷ El pintor perpinyanès Joan Baró repara les vidrieres de les finestres situades a l'esquerra de la capella de la Santa Creu. Manifesta haver rebut per aquesta feina 23 sous i 8 diners, més 12 diners que cobra ara.³⁸

[...]

Die XXIX dictorum mensis anni MCCCC tercii.

Johannes Baro, pinctor ville Perpiniani, confiteor et recognosco vobis Petro Carrera, fusterio Castri Regii predicte ville, habui viginti tres solidos et VIII denarios, inclusis duodecim denariis et cetera, videlicet inter plumbum et stagnum et vidri \et manus/ ad opus vidrialis ecclesie sancti Crucis dicti Castri, scilicet a manu sinistra.

Testes dominus Petrus Sapter prebister et Berengarius Bertho macellarius.

(APO, 1B186, f. 9r.)

(Reg. 7) Novembre de 1406.³⁹ El pintor perpinyanès Francesc Ferrer pinta part del sostre de la Sala de Mallorca i col·loca un pany de vidre pintat amb una saneja a una de les vidrieres del Palau. Rep per aquesta darrera feina 3 lliures.⁴⁰

[...]

Apocha.

Sit omnibus notum quod ego Franciscus Ferrarii pictor ville Perpiniani, gratis et ex certa mei sciencia confiteor et in veritate recognosco vobis Anthonio Carbo operario operum Castri Regii Perpiniani quod vos dedistis et solvistis michi ad meam voluntatem semel tum quantitates infrascriptas racionibus sequentibus. Primo pro duabus trabibus sive bigues quas depuxi in aula Castri predicti vocata de Mallorcha in mense novembris anni nativitate domini Millesimi Quadringentesimi sexti, unam libram et decem solidos barchinonensis. Item pro uno pan veyrial pintat ab un marges quod mesi in quadam vedriera dicti Castri in dicto mense novembris, tres libras, que quantitates superius specificatas summam capiunt incluso uno solido pro presenti apocha, in universo quatuor libras et undecim solidos barchinonensis. Undi renunciando excepcioni peccunie non numerate, non hitem et non recepte et doli facio vobis presentem apocham de soluto in testimonium veritatis. Quos fiut actum Perpiniani die quartadecima die marcii anno a nativitate domini Millesimo Quadringentesimo Septimo presentibus protestibus Johanne Columbi, Raymundo Dorria, scriptoribus Perpiniani et me Raymundo Ferrarii notari qui hec requisitus in notam recepi.

[...]

(APO, 1B198, Notari Raimon Ferrer 1400-1413, f. 24r.)

37. El document diu «1403». L'any començà el 25 de desembre.

38. Document citat i transcrit parcialment per Vidal (1885, p. 210) i Durliat (1964, p. 168).

39. L'apoca és datada el 14 de març de 1407, però la feina realitzada a la vidriera es produeix el novembre de 1406.

40. Document citat per Vidal (1911, p. 60) fent al·lusió a la pintura del sostre de la Sala de Mallorca i adjudicant-la, erròniament, al pintor Joan Baró. Citat i transcrit parcialment per Durliat (1964, p. 174, nota 134), que només transcriu la part de la pintura de l'embigat de la sala.

CATÀLEG
per Joan Vila-Grau i Antoni Vila i Delclòs

La classificació del conjunt de trossos de vidre procedents segurament dels vitralls de la capella o d'altres dependències del Palau dels Reis de Mallorca (segles XIII i XIV) s'ha efectuat tenint en compte les seves característiques d'estil, iconografia i manera.

La classificació iconogràfica és difícil per la petitesa i la fragmentació de la majoria de les peces.

El color dels vidres, verd, groc i blau, crea tres grups principals, on també coincideixen certes semblances icòniques.

Primer grup

Les peces i trossos de vidre que formen aquest grup són pintats sobre vidre verd o verd pàl·lid. Són d'aparença, estil i manera més arcaics que els vidres dels altres grups.

El vidre de ciba, o manxó, és de 3 mm de gruix i mostra poca o cap corrosió. És tallat amb ferro roent i rosegat per conformar-lo a la forma donada pel dibuix.

La grisalla posada amb gruix o més esclarissada mostra una cuita deficient, i en la peça de tema heràldic és gruixuda i rasposa al tacte.

Formen aquest grup:

HERÀLDIC (122659)

Vidre de manxó verd. Bombolletes petites i esfèriques.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: corrosió poc important. La seva superfície és llisa i brillant per la part exterior, i amb una patina mat en la interna. La grisalla està en bon estat.

Tallat: al roig viu i rosegada tota la perifèria; es tracta, doncs, d'una peça sencera.

Mides: 6,8 × 2 cm.

Tema: escut arrodonit amb sis barres sobre camper net. L'escut és petit, de 2 × 2 cm.

OCELL (122544)

Vidre de ciba verd pàl·lid, amb bombolles allargassades, i amb una que travessa diagonalment tota la peça.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: sense corrosió.

La grisalla és pintada amb poc gruix, de textura fina i poc granulada. És poc cuita en alguns indrets.

Tallat: és tallat al ferro roent i rosegada tota la perifèria del cap de l'ocell, però les dues peces del plomatge són de costats trencats (122576, 122572).

Mides: Cap: 4,7 × 2,4 cm.

Plomatge 572: 4,5 × 5 cm.

Plomatge 576: 3,2 × 7 cm.

PEIX (122543)

Vidre de manxó verd, amb bombolletes petites i esfèriques.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: corrosió quasi inexistent, la seva superfície és llisa i brillant, amb una patina mat interna. La grisalla és en bon estat, pintada amb gruix, amb pinzellades més esclarissades.

Tema: és part d'un dibuix rectangular amb vuit línies gruixudes en diagonal i dues primes i esclarissades paral·leles als costats del rectangle. A la part dreta hi ha dibuixada la part posterior d'un peix mostrant aletes, esca-

tes i cua. Són remarcables l'agilitat i precisió de les pinzellades que dibuixen aquest peix. Tant aquesta peça de vidre com la de l'escut semblen haver pertangut a una mateixa mà.

Segon grup

Pràcticament tots els trossos o peces senceres d'aquest grup són pintats amb grisalla de color de terra de Siena torrada sobre vidre groc, que dibuixa de manera més o menys fragmentària rostres humans.

Certes característiques defineixen uns subgrups:

a) Dibuix molt primari que representa part d'un braç, un colze i una mà pintat sobre vidre groc clar (122517), o la mà i un braç, sobre vidre groc enfosquit per una forta corrosió (122518).

b) Sèrie de mans, de dibuix elemental i simple, concretament tres mans, o potser dues mans i un peu, amb una estilització convencional de les ferides de la crucifixió, així com la peça (122515) «mà agafant un peix». Quasi tots aquests vidres estan afectats per un procés de desvitrificació de taques ataronjades. Tots els vidres, d'un gruix de 2 mm a 2,5 mm, són tallats al ferro roent i rosegats.

La pertinença d'aquests trossos a un mateix vitrall versant sobre la passió de Crist.

c) Fragments de rostres i testes. Aquests fragments, pintats amb pinzellada precisa i decidida sobre vidre groc, d'un gruix considerable (de 3 mm a 4 mm), mostren un estil característic del gòtic lineal, amb uns recursos estereotipats.

d) Dues peces de gran qualitat i interès són el «cap de vell» i el «cap de perfil». Ambdós s'aparten de les solucions estereotipades dels fragments suara comentats i són interpretats amb un traç notablement lliure i expressiu.

Tercer grup

Es tracta bàsicament de trossos i fragments de vidres pintats amb plecs de vestimentes, orles, etc., la majoria dels quals pertany plenament al gòtic lineal, de traç hàbil i precís. Els vidres són un mostrari de colors diversos: blaus, groc, vermellós, verd. A més dels esmentats vidres amb detalls de vestimenta, n'hi ha un bon nombre amb dibuixos florals, d'ales, de plomatges, d'arquitectures i altres d'ornamentals. En molts d'ells, la petesa de la peça no permet identificar el motiu.

Assenyalarem unes poques peces especialment interessants:

TÚNICA (122638)

Vidre de ciba blau.

Gruix: 4 mm.

Estat del vidre: corrosió per la cara exterior, i lleugera corrosió per la interior.

Grisalla de color de terra de Siena torrada, aplicada amb bastant gruix en les pinzellades que perfilen. N'hi ha també d'esclarissada modelant els plecs.

Tallat al ferro roent i rosegat.

Mides: 8,1 × 2 cm.

Tema: dibuix de la túnica a l'altura de la cintura.

ORLA D'UN VESTIT (122514)

Vidre de ciba lleugerament verdós.

Bombolles allargassades i petites.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: lleugera corrosió a les dues cares. Superfície brillant. Grisalla en bon estat. Pinzellades amb gruix i esclarissades en dibuixar detalls.

Tallat al ferro roent i rosegats els costats, excepte l'esquerre, per on la peça és trencada.

Mides: 4,5 × 7 cm.

MUR D'UN CASTELL (12260, 12261, 12262)

Vidre de ciba groc intens.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: bon estat de les tres peces, tot i una lleugera corrosió externa.

Grisalla color de terra de Siena torrada ben cuita i posada amb bastant gruix, rasposa al tacte. No hi apareixen pinzellades esclarissades, però unes de traç més fi dibuixen els carreus del mur.

Mides: $5,3 \times 5$ cm i $3,3 \times 3,4$ cm.

Tema: sobre vidre groc, pinzellades de diferent amplada dibuixen el mur d'un edifici, amb merlets, espitlleres i la llinda de mig punt d'una porta.

COTA DE MALLA (122539, 122542) (122540, 122541)

Vidres de ciba i manxó de color groc, blau i verd.

Gruix: 3 mm.

Estat del vidre: corrosió pràcticament inexistent en els vidres blau i groc i lleugera en el verd.

Grisalla ben conservada, lineal i sense modelar amb esclarissats.

Tallat al ferro roent i rosegat.

Mides: Peça groga: $5,2 \times 4$ cm.

Peça blava: $3,8 \times 8$ cm.

Peça verda: $6,2 \times 2,4$ cm.

Tema: estilització de les cotes o armadures. La peça verda dibuixa una cama del genoll fins al taló.

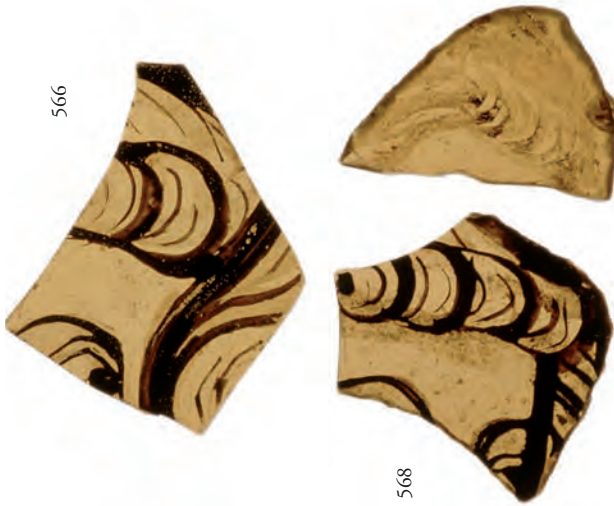

PRM 1

122571-570

PRM 2

566

568

PRM 3

567-569

PRM 4

122515

PRM 5

122510

PRM 6

122519

122522

PRM 7

122521

122520

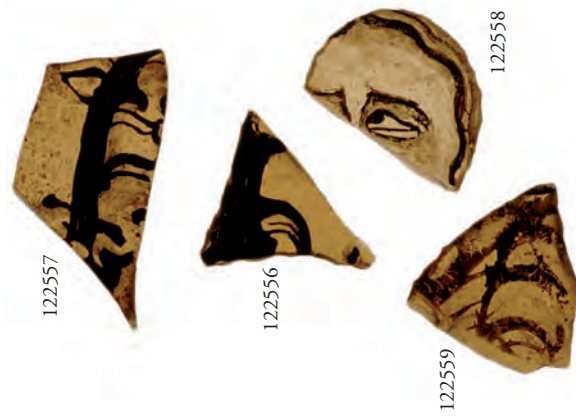
PRM 8

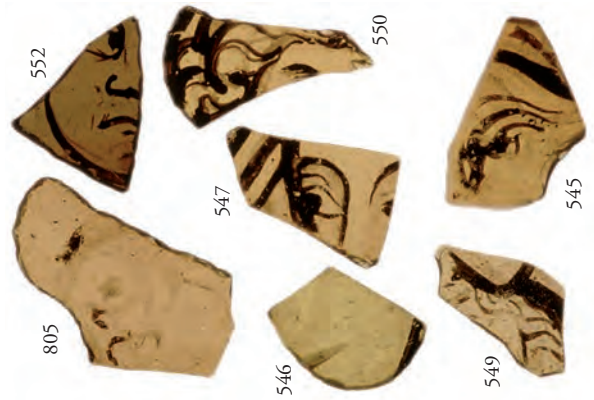
PRM 9

PRM 10

PRM 12

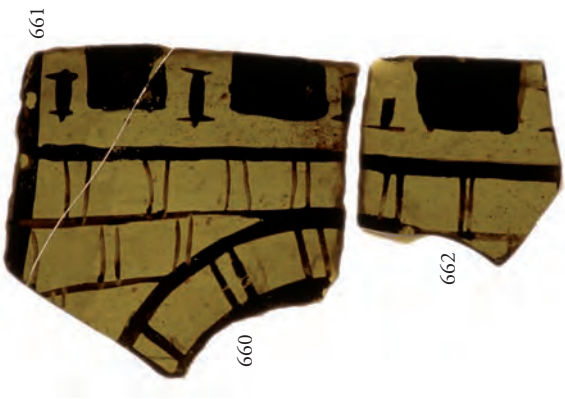
PRM 13

PRM 15

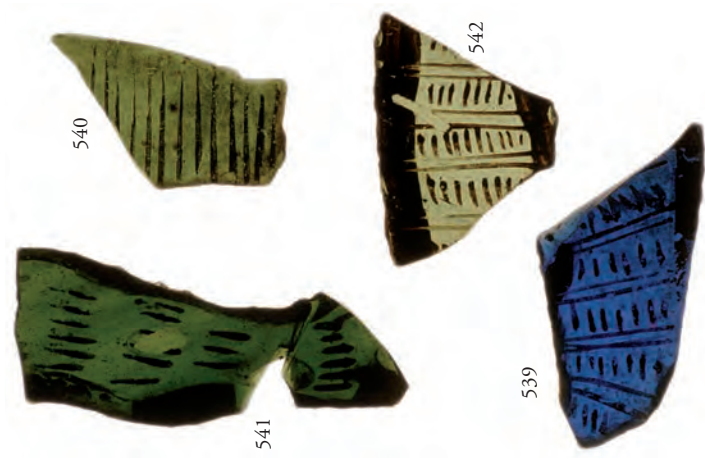
PRM 16

PRM 17

PRM 18

PRM 20

PRM 21

PRM 23

PRM 24